

1. Bevezetesként a hadiárványra vonatkozó jogi szabályozás első világháborús keretéről

A hadiárványra vonatkozó két világháború közötti jogi szabályozás jogtörténeti szempontú ismertetését megelőzően bevezetesként célszerű a szabályozás történeti fejlődési ívének felvázolása. A kiegyezést követően, még a nagy háború kitörését megelőzően törvények rendezték a hadbavonultak családjának támogatását érintő kérdéseket. A mozgósítás esetén behívott, tábori szolgálatra berendelt és a népfelkeléshez tartozók családjának segélyezéséről rendelkező törvény a jogosultak körét a felmenőkre, a lemenőkre és a házasság által szerzett rokonokra terjesztette ki.¹

A hivatásos állományba tartozókra és hátrahagyottjaikra eltérő jogszabály vonatkozott, ezt a kettősséget a magyar szabályozás a vizsgált korszakban mindvégig megőrizte. A hivatásos katonák árvái nevelési járulékban részesültek a törvényben meghatározott esetekben, a járulékra tehát maguk a gyermekek voltak jogosultak, viszont a kifizetés az anya – gyám – kezéhez történt. A tisztek fiú gyermekei 20, lánygyermekéi pedig 18 éves korukig, míg a legénység árvái csak 16 és 14 éves kor betöltéséig voltak jogosultak nevelési járulékra. Az özvegyek kötelesek voltak a gyermekeket eltartani, és az ellátásukról gondoskodni az özvegyi nyugdíj és az árvák részére engedélyezett nevelési járulék összegéből. A törvény nemenként meghatározta az egyes árvaellátási formákat is.² Az osztrák és magyar ellátás mértékében tapasztalható jelentős eltérést a 20. század első évtizedében korrigálták, ekkor már egyértelművé vált a járulékok törvényben megállapított mértékének olyan alacsony szintje, amely az alapvető életszükségletek fedezésére sem bizonyult elegendőnek.³ A személyes hadiszolgálatra bevont egyének szolgálattal összefüggésben bekövetkezett keresetképtelensége vagy halála esetén a hátramaradtjaik a katonai szolgálatot teljesítők hátramaradtjaival megegyező ellátási igénnyel bírtak.⁴

Annak ellenére, hogy az első világháború kitörését megelőzően törvények rendezték a hadiárvány helyzetét, az események hamar rávilágítottak arra, hogy a hatályos szabályozás keretében nem valósítható meg a hadigondozás célja. A hadigondozással kapcsolatos teendők ellátására az állami ellátórendszer nem volt felkészülve, a pontos feladatok a háború tartama alatt fokozatosan kristályosodtak ki.⁵ A hadiárvány ellátása kapcsán a hadigondozottak más csoportjaihoz képest a jogalkotó valamelyest előnyösebb helyzetben volt, hiszen támaszkodhatott az állami gyermekvédelem adta szabályozási keretre. A háború kitörésekor az állami gyermekmenhelyek már működtek, ezeknek kötelékében nyertek elhelyezést a hatóságilag elhagyottnak nyilvánított vagyonaltalan gyermekek. A szülőtlén, vagyontalan hadiárváknak az elhagyottnak nyilvánított gyermekek gondozásával megegyező voltát többen elleneztek szakmai körökből. Zombory László osztva Szatmári Mór azon álláspontját, hogy a nemzet erkölcsi kötelezettségét képezi a hadiárváról történő gondoskodás, szorgalmazta a hadiárvány

Kovács-Szépvolgyi Enikő*

A hadiárványra vonatkozó jogi szabályozás a két világháború közötti Magyarországon

ügyének eltérő rendezését.⁶ Ezen kritikákat azonban árnyalja, hogy számos, kifejezetten a hadiárványra vonatkozó rendelet született, amely alapján a hadiárványt az elhagyott gyermekekhez képest eltérő jogosultságok illették meg, emellett külön intézmények is létesültek a hadiárvány nevelése és taníttatása céljából.⁷

A hadigondozás hatékonyságát Finkey Ferenc a széles körű társadalmi szerepvállalás és részvétel függvényében látta fokozhatónak.⁸ A hadiárva-gondozásban a társadalom bevonása a pártfogó tisztsége által vált intézményszerűvé. A pártfogó támogatta a gyámok tevékenységét, működésükkel szembeni kifogását az árvaszéknél terjeszthette elő, emellett közreműködött a hadiárvány megfelelő helyen történő elhelyezésében, továbbá felügyelte a vagyoni és személyi viszonyokat a hadiárvány érdekének biztosítása céljából.⁹

A hadiárva-gondozás körébe tartozó feladatok ellátása céljából a jogalkotó elvégezte az árvaszékek eljárásának összehangolását, előírva a hadbavonultak kiskorú gyermekeinek ügyében történő haladéktalan eljárást. Annak a törekvésnek realizálása végett, miszerint minden gyermek mellé gyám kirendelése kívánatos, lehetővé vált az Országos Gyermekvédő Liga vagy a közigazgatási hatóságok által javasolt személyek gyámként történő kijelölése a hivatásos gyámok mellett.¹⁰ A hadbavonult elhunyt vagy eltűnt személyek kiskorú gyermekeinek fokozott védelme érdekében a jogalkotó célja a fizikai lét alapjait biztosító ellátást meghaladó, a kiskorú jövőjét megalapozó gondoskodás megvalósítása volt. Az árvaszékeknek saját hatáskörükben eljárva kellett elősegíteniük az árva gyermekek mielőbbi részesülését az őket megillető ellátásban.¹¹ A dualizmus éveiben a gyermekvédelmi tárgyú szabályozás köre fokozatosan bővült, az ipartörvények,¹² a kisdédóvásról,¹³ a népiskolai közoktatásról¹⁴ és a gyámhatóságról szóló törvények¹⁵ mellett kiemelendő az állami gyermekmenhelyekről szóló szabályozás is. Ahogy Pettkő-Szandner Aladár írta művében „az állami gyermekvédelemnek fontos kiegészítő részét képezi az állami hadiárvagondozás.”¹⁶

* Kovács-Szépvolgyi Enikő tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Modern Technológiai és Kiberbiztonsági Jogi Tanszék, ORCID: 0000-0002-6511-4880

A szanatórium egyik pavillonja.

A hadiárva. (Müllner felvétele.)

A hadiárva csoportja.

(Müllner felvétele.)

A képek az Zsófia Országos Szanatórium Egyesület által 1917-ben, a hadiárva gondozására létesített balatonszabadi szanatórium felavatásáról¹⁷

2. Hadiárva helyzet a külföldi szabályozás tükrében az első világháborút követően

Az első világháború előtt született hadigondozási tárgyú jogszabályok kivétel nélkül meghaladottá váltak a hadat viselő államokban, tekintet nélkül arra, hogy azok a 19. században, vagy netalán a 20. század elején a fokozatosan egyre kiterjedtebbé váló szociális gondoskodás jegyében születtek. A hadigondozás európai első világháborús szabályozása kapcsán általánosan megjegyezhető, hogy a hagyományos szegénygondozást meghaladóan létrehozta az érintettek szociális ellátásának komplex rendszerét.¹⁸

Ausztriában az 1919. évi rokkantsági kártérítési törvény tartalmazta a nem hivatásos katonákra és hozzátartozóikra vonatkozó rendelkezéseket, mely megelőzve a francia, német és cseh szabályozást, elsőként rendezte újra a hadigondozás feladatát törvényi szinten a háborút követően.¹⁹

Az 1919. évi törvény nívuma, hogy a hadigondozottak különböző csoportjaira vonatkozóan egy jogszabályban foglalta össze a vonatkozó rendelkezéseket.²⁰ Az ellátásra jogosult túlélők körét a jogszabály taxatívén meghatározta, közülük az özvegyeknek és a hátramaradott gyermekeknek – beleértve az örökbefogadott gyermekeket is – nem kellett igazolniuk az eltartotti minőségüket.²¹ A hadiárva-nak a 18. életév betöltéséig állt fenn a törvényi igényük a hadiárva-járulékra, az igényjogosultság fennálltának időtartama azonban a 18. életévet is meghaladhatta, a folyósítás egészen a hadiárva szakképzésének sikeres teljesítéséig, legfeljebb azonban a 24. életév betöltéséig tarthatott.²² A kiterjesztett időtartam a hátrányos társadalmi csoportba tartozók körében is megteremtette a lehetőséget a továbbtanulásra.²³ A jogosultság megszűnt házasságkötéssel, míg intézményi elhelyezés esetén csupán nyugodott.²⁴ A törvény előremutató rendelkezése, hogy a törvénytelen gyermekeket azonos jogok illették meg a törvényes gyermekekkel abban az esetben, ha az apaság bizonyítható volt. Az elhunyt hadirokkantak gyermekei a

hadirokkant nyugdíjának meghatározott százalékára – ún. *Sterbengeldre* – voltak jogosultak, a törvényben meghatározott sorrendben.²⁵

Németországban az 1920. évi *Reichsversorgungsgesetz* – amely a hivatásos szolgálatot teljesítőkre és hátramaradtjaira vonatkozott – alapján minden hadiárva törvényes gyermeke, velük egyetemben az örökbefogadott, a nevelt, az eltartott és meghatározott feltételeket mellett a törvénytelen gyermekek is hadiárva-járadékra váltak jogosulttá a 18. életév betöltéséig. Amennyiben a hadiárva testi vagy mentális betegségénél fogva önmagát eltartani nem tudta, a járadék folyósítása nem szűnt meg az állapot fennálltáig. A szakképzésben részesülő 18. életévüket betöltött hadiárvak jogosultsága a 21. életév betöltéséig meghosszabbodott.²⁶ Amennyiben a halál nem a hadiszolgálat során szerzett sérülés vagy betegség következménye volt, rászorultság esetén az elhunyt gyermekei pótlékra váltak jogosulttá. A szolgálat közben szerzett sérüléssel összefüggő ok folytán elhunyt hadigondozott gyermekei pénzbeli ellátásra váltak jogosulttá, feltéve, ha az elhunytal egy háztartásban éltek.²⁷

Olaszországban még a háború alatt a *patronage* rendszer bevezetése mellett döntöttek, tartva a családi autonómiába történő túlzott mértékű állami beavatkozástól. A provinciális szinten megszervezett bizottságokat a prefektus koordinálta, és a működésüket egy bíró felügyelte. A *patronage* rendszer keretében ellenőrizték az érintett gyermekek gondviselőit, a gyermek elhanyagolása esetén intézkedtek az intézetbe szállításról, és dönthettek a szülői felügyeleti jog megszüntetéséről. Ez utóbbi döntés meghozatalát az olasz állam inkább a helyi szintű hatóságok kezébe kívánta helyezni, mintsem az államigazgatás vagy igazságszolgáltatás hatáskörébe.²⁸ Az olasz szabályozás mintaként szolgált az Osztrák–Magyar Monarchiában létrehozott megoldásnál, egyfajta kompromisszumot kínálva az állami beavatkozás és a privátautonómia oltalma tekintetében. Az első világháborút követően az 1923. évi uralkodói dekrétummal konstituált új rendszerben Mussolini kiterjesztette az állam felügyeletét valamennyi gyermekmentő intézményre, 1925-ben pedig a gyermekek gondozását ellátó, centralizált intézményt hoztak létre (Opera Nazionale Maternità e Infanzia).²⁹

Franciaországban a háború kitörésekor társadalmi szervezetek végezték a hadiárva-gondozást, a változás 1917-ben következett be, amikor a törvényhozás nemzet árváinak (*Pupilles de la nation*) nyilvánította a hadiárvakat, állami hatáskörbe utalva az ellátásukat, nevelésüket és gondozásukat. A háborút követően 1922-ben módosították az 1917. évi szabályozást, létrehozva a hadigondozás szervezetét, a társadalmi szervezeteket pedig bevonták a feladatellátásba. A polgári bíróság kérelemre nyilváníthatott valakit a nemzet árvájának, ennek a születési anyakönyvbe is bekerülő deklarációnak jelentőségét adta, hogy automatikusan jogot keletkeztetett az állam erkölcsi és anyagi támogatására.³⁰

3. Hadiárvakra vonatkozó magyar szabályozás az 1933. évi VII. törvénycikk megszületéséig

A hadiárvak helyzetét rendező első világháborús szabályozást több kritika is érte. A kortársak a segély mértékét nem tartották kielégítőnek, a rendszer fő gyenge pontját azonban az ellenőrzésben tapasztalható hiányosságok képezték. A falvakban főként a gyermekhalandóság, míg az urbanizált területeken inkább a gyermek- és fiatalok bűnözés, a gyermekek elhanyagolása, valamint felügyelet nélkül hagyása jelentette a legégetőbb problémát.³¹

Az első világháború alatti kauzisztikus szabályozás jelentősen megnehezítette mind a jogosultak, mind a jogalkalmazó helyzetét. Ezt felismerve a kormány rendeletet bocsátott ki, amely a hadigondozottak és az igényjogosultak körét, a hadigondozotti ellátás formáit, valamint a hadigondozás szervezetét egységesen határozta meg.³² A kormányrendeletben foglaltak, törvény rendelkezése folytán felváltották a nem hivatásos katonai állományból származó hadirokkantakat, hadiárvakat és hadiözvegyeket érintő korábbi szabályozást.³³ A tanulmány a továbbiakban a nem hivatásos katonák árváira fókuszálva ismerteti a szabályozás változásának történetét, a teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a hivatásos katonák ellátásának szabályait a háborút követően az 1921. évi XXXII. tc.,³⁴ illetve annak szabályait a honvédség legénységi állományú tagjaira és hátramaradtjaira vonatkozó 1929. évi XV. tc. rendezte.³⁵

A pénzbeli ellátási formák pótlékra és járadékra különültek el. Amennyiben élt, a hadiözvegy számára a hadiárvak után nevelési pótlék járt.³⁶ Ha ellátásra jogosult özvegy nem volt, azaz teljes árvaság esetén, árvajáradékra keletkezett jogosultság, amely a törvényesített és az örökbefogadott gyermekeket is megillette a 16. életév betöltéséig.³⁷ A hadiárva-járadék folyósításának hatályát méltányos esetben a miniszter meghosszabbíthatta a tanulmányok befejezéséig, de legfeljebb a 24. életév betöltéséig.³⁸ Rendkívüli esetben a hadiárva egészségi és vagyoni viszonyaira tekintettel rendkívüli járadékban is részesülhetett, ez szintén a miniszter döntésétől függött.³⁹ Házasságon kívül született árváknak – törvénytelen gyermekeknek – abban az esetben keletkezett jogosultságuk, ha a katonai szolgálatra bevonulás előtt, a katonai szolgálat tartama alatt, vagy legkésőbb annak megszűnését követő 1 hónapon belül jöttek világra, és a következő vagylagos feltételek közül valamelyik teljesült. Így szükség volt az apaság bírói megállapítására, ítéleten vagy egyezségen alapuló tartási kötelezettség fennálltára, a gyermek elismerése közokiratban vagy bíróság, hatóság előtt tett nyilatkozattal, vagy a gyermek neveltetéséhez történő hozzájárulásra az apaság tényének köztudomású volta mellett, továbbá az előbbi feltételek mellett annak a körülménynek a meglétére, hogy a gyermek a járadék nélkül veszélyeztetve lett volna.⁴⁰

A tartósan költséges kezelést igénylő betegségben szenvedő, rokkant, gyengeelméjű vagy elmebeteg vagyontalan hadiárvakról a törvényhatóságok voltak köte-

lesek gondoskodni.⁴¹ A gyermekek védelmét célzó rendelkezésként értékelhető, hogy az elhalt szülőtlén testvérei a hadiárványhoz hasonló szabályok szerint váltak jogosulttá járadékra.⁴² A hadiárványokat hozzátartozóknál, vagy más megfelelő helyen helyezték el, a róluk történő gondoskodást az Országos Hadigondozó Hivatal ellenőrizte, pártfogók útján.⁴³ Amennyiben az, akinek kezéhez az árva járadékot folyósították, nem látta el a gondos nevelés kötelességét, a gyámhatóság az érintett gyermeket más gondozására bízhatta.⁴⁴

A hadiárvák ellátási igénye megszűnt a házasságkötés tényével, az árva halálával, a jogszabályban meghatározott életkor elérésével, továbbá abban az esetben, ha ingyenes elhelyezést nyert közintézetben, vagy más intézményben valamely közalapítvány vagy az államkincstár terhére. Ugyancsak megszűnt a jogosultság a vagyoni és kereseti viszonyok pozitív irányú, a jogszabályban meghatározott mértéket elérő változása folytán. Amennyiben az igényjogosultság megszűnéséhez vezető ok már nem állt fenn, a jogosultság feleledt.⁴⁵

1922-ben kormányrendelet szűkítette a jogosultak körét azáltal, hogy évi 48 000 koronában maximalizálta azt az éves jövedelmet, amely felett nem járt támogatás. A jogosult köteles volt bejelenteni, ha vagyoni viszonyai folytán jogosultsága megszűnt, ennek elmulasztásával kihágást követett el. További szigorításként értékelhető, hogy a jogosultnak a lakóhely szerinti illetékes kerületi előljárósnál az igényét 3 hónapos jogvesztő határidőn belül be kellett jelentenie.⁴⁶ A hadiözvegyek és a hadiárvák tekintetében a vagyoni cenzus eltörlésére csak 1924-ben került sor.⁴⁷

A járadékokon és pótlékokon felül a jogalkotó egyéb kedvezményekkel, a foglalkoztatásnál vagy iparűzésnél történő előnyben részesítéssel igyekezett támogatni a hadigondozottakat gazdasági szempontból. Így például a mozikban – a korabeli szóhasználatot követve a mozgófényképezemekben – az alkalmazottak legalább 40%-ának a hadigondozottak köréből kellett kikerülnie az engedélyokiratokban meghatározottak alapján.⁴⁸ Ezenfelül a hadiárvák továbbtanulását is igyekezett a jogalkotó támogatni, részükre szóló ösztöndíj alapításával.⁴⁹

A tanulmány a hadigondozás szervezetét nem ismereti, ugyanakkor megemlítené, hogy a népjóléti és munkaügyi minisztérium 1932. évi megszüntetésével⁵⁰ a nem hivatásos állományba tartozó katonák hadiözvegyeinek, hadiárváinak és egyéb hozzátartozóinak ellátási ügyei a honvédelmi miniszter, míg a hadiárvák gondozásának ügye a belügyminiszter hatáskörébe került.⁵¹

4. A hadiárványokra vonatkozó törvényi szintű szabályozás hazánkban

Már az 1922. évi kormányrendelet preambulumból kitűnt, hogy rendelkezései csupán ideiglenes jelleggel, a vonatkozó törvény megalkotásáig voltak hivatottak a hadigondozás szabályozására szolgálni. „Európának csaknem minden más háborút viselt állama törvényileg szabályozta

a kérdést, Magyarországon még ma is a kormányrendeleteknek és miniszteri rendeleteknek bonyolult rendszere áll fenn” – olvasható a *hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról* szóló törvényjavaslathoz fűzött indoklásban.⁵² Mindez nem csupán a hatóságok munkáját nehezítette, hanem a jogbiztonságot is erodálta. Az elfogadott törvény, a *hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról* szóló 1933. évi VII. tc. (Hrt.) cezúraként is szolgált a későbbi hadigondozotti jogok keletkezése szempontjából, meggátolva ezzel a parttalan igényérvényesítés lehetőségét.⁵³ Az indoklás az új pénzbeli ellátási igény érvényesítésének a törvény hatálybalépését követő kizárását az európai szabályozási megoldásokra hivatkozással támasztotta alá.⁵⁴ A hadigondozás alapelvevé vált, hogy az állam mindenkor teljesítőképességéhez mérten részesülnek pénzbeli ellátásban a hadigondozottak,⁵⁵ a külföldi példaktól és a korábbi magyar szabályozástól eltérően a vagyonosabb hadigondozottak ellátási igénye nem szűnt meg, ellenben alsóbb ellátási kategóriába kerültek besorolásra.⁵⁶

Az új szabályozás értelmében kizárólag a törvény hatálybalépését megelőzően született gyermekeket lehetett hadiárvának, illetőleg hadigyámoltnak tekinteni. A törvény bevezette a hadigyámoltak fogalmát, amely a hadirokkantak nevelési pótléka jogosult gyermekeinek egyszerűbb megjelölésére szolgált.⁵⁷ Hadigyámoltnak kellett tekinteni a hadirokkantnak a hadiszolgálat megszűntét követő két éven belül kötött házasságból a törvény hatálybalépéséig született törvényes gyermekét, vagy a hadiszolgálat megszűntét követő egy éven belül örökbefogadott és törvényesített gyermekét is.⁵⁸

A hősi halált halt, vagy a hadisérüléssel összefüggő betegség vagy ok folytán elhunyt, vagy az elhunyt hadirokkant apának a hadiszolgálat megszűnését követő két éven belül kötött házasságából a törvény hatálybalépéséig született, illetve a hadiszolgálat megszűnését követő egy éven belül törvényesített vagy örökbefogadott gyermeke tartozott a hadiárvák körébe a teljeskorúság eléréséig, házasságkötésig, vagy legfeljebb a 24. életév betöltéséig. A hősi halált halt apának házasságon kívül született gyermekének igényjogosultsága a törvényben meghatározott esetekben állt fenn. Eszerint az elhunyt apaságának bírói megállítása, az elhunyt ítéleten vagy egyezségeen alapuló tartási kötelezettségének fennállta, a gyermek neveléséhez történő hozzájárulás, vagy az apaság hatóság előtt vagy közokiratban történő elismerése mint feltétel teljesülése esetén keletkezett igény.⁵⁹ A feltételek nem teljesülése esetén a korábban megállapított ellátása a jogosultnak megszűnt.⁶⁰

Az ellátás formái a hadiárva-járadék, a pótlék és az egyéb támogatások képezték. A hadiárva-járadék összege az ellátási csoporttól függött, amely a szülőtlén árva mellett megillette a hadiárványokat is a hadiözvegy újbóli férjhezmenetele esetén. A szülőtlén hadiárva járadékának összege magasabb volt a félhadiárvákéhoz képest.⁶¹ Ugyanakkor a hadiözvegy és hadiárva gyermeke csak abban az esetben kaphatott ellátást, ha nem volt biztosított a társadalmi helyzet szerinti megélhetésük.⁶² A járadék megszűnt bármilyen tartamú ingyenes intézményi neve-

lésbe vétellel, a 16. életév betöltésével vagy házasságkötés esetén.⁶³ A kiskorú járadékról történő lemondásához a gyámhatóság hozzájárulása szükségeltetett.⁶⁴ A hadiárvak nevelési pótlékban részesültek, amennyiben élt a hadiözvegy, míg újbóli házasságkötés esetén a pótlék megszűnt, az érintett gyermeknek az említetteknek megfelelően járadékigénye keletkezett. A hadiözvegy első házasságából született hadiárva gyermekének járadéka a hadiözvegy ellátási csoportja szerint alakult. Egyebekben a hadiárvak járadékcsoportja az apa besorolását követte, amelyet annak alapján határoztak meg, hogy a hadbavonult a hadiszolgálat megszűnésekor melyik ellátási csoportba tartozott volna.⁶⁵ A pénzellátás folyósítása történhetett idegen kézhez is, amennyiben ez indokolt volt, és azt a hadigondozott család érdeke megkívánta.⁶⁶

A honvédelmi miniszter elrendelhetette a járadék, illetve a pótlék folyósítását a 16. életév betöltését követő időszakra is. Ehhez azonban valamilyen méltánylást érdemlő ok és általános jó osztályzatú tanulmányi előmenetel, vagy tartós, költséges kezelést igénylő betegség, testi vagy szellemi fogyatékoság fennállta szükségeltetett. Az utóbbi körülmény esetén a járadék vagy pótlék folyósítására lehetőség nyílt a 24. életév betöltését követően is, járadéksegély formájában.⁶⁷

Az egyéb támogatások között a hadiárvat a házasságkötésig, de legfeljebb a 24. életév betöltéséig megillető illetékmentesség, tanulmányi kedvezmény, valamint az alkalmazás során történő előnyben részesítés említendő meg.⁶⁸ A tanulmányi kedvezmény kapcsán a pénzügyi és véderőbizottság módosítást eszközölt a törvényjavaslatban meghatározott feltételek vonatkozásában. Eredetileg a középfokú oktatásban az általános jeles tanulmányi eredmény mellett járt volna tandíjmentesség, míg általános jó eredmény 50%-os kedvezményre jogosított volna. A bizottság ugyanakkor úgy ítélte meg, hogy az érintettek érdekét szolgálja, ha a teljes tandíjmentesség már a legáltalósabb jó eredményt elérő diákokat is megilleti.⁶⁹

Rendeleti szinten meghatározott egyéb kedvezményekben is részesültek a hadigondozottak, így a hadiárvak és hadigyámoltak is. Hazai nyers gyümölcsök,⁷⁰ dohánytermékek,⁷¹ élővirágok,⁷² péksütemények⁷³ utcai árusítása engedélyezett volt a hadigondozottak számára vasárnapként és Szent István napján is.⁷⁴ A hadiárva igényjogosultak számára biztosított volt meghatározott mértékű adómérséklés, akkor is, ha az őket megillető járadék vagy pótlék folyósításáról lemondtak.⁷⁵ A hadiárvak kapcsán kérdéses volt, hogy a Hrt. hatálybalépését megelőzően a mozikba felvett, de a hatálybalépést követően 24. életévet betöltött alkalmazottakat hadigondozottnak lehet-e tekinteni. Az ugyanazon moziban foglalkoztatott hadiárvakat az előírt hadigondozotti létszámba a 24. életév betöltését követően is bele kellett számítani. Kivételesen lehetőség nyílt a 24. életévet betöltött hadiárva felvételére és alkalmazására is más keresőfoglalkozás híján, ez esetben azonban a félhadiárvak és hadigyámoltak nem számítottak bele a hadigondozott alkalmazottak munkáltatót terhelő előírt kvótájába.⁷⁶

A hadiárvakat érintő egyéb kedvezmények közül az alkalmazási elsőbbség mint jog párjaként megjelenő és

a piaci szereplőket terhelő létszámkvótákkal kapcsolatos kötelezettséget is érintették változások. A jogalkotónak arra a tényre kellett reagálnia, hogy a hadigondozottak és a hadiözvegyek már nem munkaképesek, az egykori hadiárvaknak pedig a 24. életévük betöltésével – a jogszabályokban meghatározott kivételektől eltekintve – megszűnt az ellátási jogosultságuk. Ezt volt hivatott orvosolni az egyéves időtartamra, akár ismételt is kiállítható kivételes hadigondozási igazolvány, amelynek megszerzéséért az egykori hadiárvak is folyamodhattak annak érdekében, hogy meghatározott helyeken elsőbbségben részesüljenek az alkalmazás során.⁷⁷

5. Zárásként a folytonosság biztosításáról

A trianoni békediktátumban megállapított országhatárok revíziójára tett lépések eredményeként visszacsatolt vagy visszaszerzett területekre is kiterjedt a magyar állami szuverenitás. A folytonosság biztosítása jegyében a hadiárvakra vonatkozó szabályozás kapcsán rendeletek határozták meg az igényjogosultak helyzetét. Az első bécsi döntés értelmében visszakerült felvidéki területek vonatkozásában a hadiárvak számára is biztosított volt az előlegként kifizetett járandóságok folytatólagos kiutalása. A csehszlovák szabályozás szerint megállapított járandóságok a jogosultakat a visszacsatolást követően is megillették, feltéve, ha a Felvidék területén rendelkeztek állandó lakóhellyel.⁷⁸

A visszacsatolt erdélyi és keleti országrészekben rendelet írta elő a Hrt. alkalmazását. A törvényben foglaltakat a 16. életévüket már betöltött hadiárvak vonatkozásában is lehetett alkalmazni, feltéve, ha fennálltak a hadiárva-járadék vagy pótlék folytatólagos folyósításának a Hrt.-ben meghatározott feltételei.⁷⁹ A román állam által jogszabályban megállapított járandóságokat a hadiárvak ideiglenesen megtartották, követelmény volt azonban, hogy az árva állandó lakóhelye a visszacsatolt területen, vagy Romániának a trianoni szerződés előtti területén legyen, és az érintett állandó lakóhellyel bírjon Magyarországon.⁸⁰

Bácska, a Baranyai háromszög és a Muravidék megszállását követően a jugoszláv állam által nyújtott járandóságok ideiglenes folyósításáról született döntés, amely alapján azon hadiárvak részesültek támogatásban, akiknek az állandó lakóhelye 1941. április 10. napján a visszafoglalt délvidéki területeken volt.⁸¹ A Hrt. hatályának a visszacsatolt területekre történő kiterjesztése kapcsán megemlítendő, hogy a magyar állampolgársággal nem rendelkező, a magyar állam által más államokból telepített személyek feltételeesen részesültek támogatásban, ha megtették a szükséges lépéseket a magyar állampolgárság megszerzése érdekében. A 16. életévet követő támogatás kapcsán az erdélyi és keleti országrészek vonatkozásában írtak voltak irányadók a Délvidék esetében is.⁸²

Összegzőként megállapítható, hogy a hadigondozás két világháború közti szabályozása a segélyezést szervezett állami szociális gondozássá fejlesztette, amely így a szegényügyet meghaladó szintre lépett. Az állami gyermekvédelem körében eszközölt intézkedéseken kívül – például a vagyontalan gyermekekről történő állami gondoskodás – bevezetésre kerültek olyan pénzübeli és egyéb ellátási formák, amelyeknek jogosultjai kifejezetten a hadiárva gyermekek voltak. A magyar hadigondozás egységes szabályozást nyert 1922-ben, a külföldi szabályozással összevetve azonban az 1933. évi Hrt. megszületéséig rendeleti szintű szabályozás nehezítette a jogosultak helyzetét és a jogalkalmazó közegek munkáját. A tanulmány

célja a hadiárvákra vonatkozó két világháború közötti jogi szabályozás ismertetése volt, ugyanakkor jogtörténeti szempontból további kutatás tárgyát képezheti a bemutatott szabályozás érvényesülésének vizsgálata, illetve a kialakult gyakorlat feltárása, továbbá a második világháború évei folyamán a szabályozás alakulása és a hozzá kapcsolódó gyakorlat elemzése. Ehhez kapcsolódóan a tanulmány zárásaként megemlítené, hogy a Hrt. 1941. évi módosítása – reagálva a második világháború kitörésére – lehetővé tette a törvény hatálybalépését követően született gyermekek hadiárvává minősítését is, ezzel bővítve a törvény személyi hatálya alá tartozók körét.⁸³

KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI, ENIKŐ

Gesetzliche Regelung der Kriegswaisen zwischen den beiden Weltkriegen in Ungarn

(Zusammenfassung)

Die Studie untersucht die Entwicklung der ungarischen gesetzlichen Regelung für Kriegswaisen zwischen den Weltkriegen aus rechtshistorischer Perspektive. Die Einleitung skizziert die historische Kriegshilfe und hebt gesetzliche Bestimmungen zur Unterstützung der Soldatenfamilien hervor. Die vor dem Ersten Weltkrieg erlassenen Vorschriften wurden rasch obsolet und offenbarten Mängel. Die Studie konzentriert sich auf Waisen nichtprofessioneller Soldaten, analysiert Änderungen in den ungarischen Vorschriften und die Entwicklung der staatlichen Fürsorge. Internationale Beispiele – darunter österreichische, deutsche, italienische und französische

Modelle – verdeutlichen die Besonderheiten der ungarischen Kriegswaisenfürsorge. Ursprünglich basierte diese auf Verordnungen, bis sie 1933 mit dem Gesetz VII (Hrt.) institutionalisiert wurde. Die Studie behandelt auch die Auswirkungen der revisionistischen Bestrebungen nach dem Vertrag von Trianon auf die Kriegswaisenfürsorge sowie neue Regelungen in wiederangeschlossenen Gebieten. Die Änderung des Hrt. von 1941 erweiterte den Kreis der Anspruchsberechtigten, indem sie ermöglichte, nach Inkrafttreten des Gesetzes geborene Kinder als Kriegswaisen einzustufen, als Reaktion auf den Zweiten Weltkrieg.

KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI, ENIKŐ

Legal Regulation of War Orphans in Hungary between the Two World Wars

(Abstract)

The study examines the development of the Hungarian legal regulation of war orphans between the two world wars from a legal-historical perspective. The introduction outlines the historical background of war care, highlighting legislative provisions concerning the support of families of conscripted soldiers. The regulations enacted before World War I quickly became obsolete after the outbreak of the war, exposing their shortcomings. The study focuses on the situation of orphans of non-professional soldiers, presenting the continuous changes in Hungarian regulations and the evolution of state care. Through international examples

– including Austrian, German, Italian, and French models – the unique characteristics of Hungarian war orphan care become evident. Initially, domestic war orphan care was based on decrees, which were later institutionalized with the enactment of the 1933 Act VII (Hrt.). The study also addresses the impact of post-Trianon revisionist efforts on war orphan care and the regulations introduced in newly re-annexed territories regarding war orphans. The 1941 amendment to the Hrt. expanded eligibility, allowing children born after the law came into effect to be classified as war orphans in response to the outbreak of World War II.

Jegyzetek

- ¹ 1882. évi XI. tc. a mozgósítás esetében behívott állandóan szabad-ságoltak, tartalékosok, póttartalékosok, honvédek és egyéb jogosultak gyámol nélküli családjaiknak az 1880. évi XXVII. tc. 5. §-a alapján nyújtandó segélyezés módosításáról.
- ² 1887. évi XX. tc. a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfölkelés tiszt és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról.
- ³ Indokolás az 1887. évi XX., 1891. évi X. és 1896. évi IV. törvény-cikkek módosítását célzó törvényjavaslathoz. 1. melléklet a 350. számú irományhoz. *Képviselőházi irományok.* (KI) 1906. XI. k. 155–159. p.
- ⁴ 1912. évi LXVIII. tc. a hadiszolgáltatásokról. 8. §.
- ⁵ HELLER Farkas: Hadigondozásunk fejlődése. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1918. 1–3. sz. 6. p.
- ⁶ ZOMBORY László: *Gyermekevédelem a háború alatt.* Budapest, 1916. Stephaneum Nyomda R. T., 1–3. p.
- ⁷ PETTKÓ-SZANDTNER Aladár (szerk.): *A magyar állami hadiárvagondozás 10 éve 1919–1929.* Budapest, 1929. M. Kir. Népölési és Munkaügyi Minisztérium, 10–81. p.
- ⁸ FINKEY Ferenc: *Die Aufgaben der Kriegsfürsorger.* Pozsony, 1917. Buchdruckerei Carl Angermayer, 8. p.
- ⁹ A magyar királyi minisztérium 1917. évi 900. M. E. számú rendelete a hadirokkantakat és családjukat, továbbá a hadiárvákat és a hadiözvegyeket gondozó szervezetről. 3. §. *Magyarországi Rendeletek Tára.* (MRT) 1917. 121–134. p.
- ¹⁰ A magyar királyi belügyminiszter 1904. évi 147.788 számú körrendelete valamennyi árvaszékhez – a budapesti kivételével a hadba vonultak elhagyott vagy elárvult gyermekei érdekében követendő gyámhatósági eljárásról. *MRT* 1904. 1549–1550. p.
- ¹¹ A magyar királyi belügyminiszter 1914. évi 161.000 számú körrendelete valamennyi árvaszékhez a hadbavonultaknak és kiskorú gyermekiknek fokozott gyámhatósági védelméről. *MRT* 1914. 2744–2753. p.
- ¹² 1872. évi VIII. tc. az ipartörvény, 1884. évi XVII. tc. ipartörvény. L. még KELEMEN Roland: A polgári kor társadalombiztosítása – Társadalombiztosítási bíráskodás a polgári korban. In MOLNÁR Andrea – SZÉPLÁKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbíráskodás történetéből a XIX–XX. század fordulóján.* Győr, 2019. Győri Ítéltábla, 149–150. p.
- ¹³ 1891. évi XV. tc. a kisdédávásról.
- ¹⁴ 1868. évi XXXVIII. tc. a népiszkolai közoktatás tárgyában.
- ¹⁵ 1877. évi XX. tc. a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.
- ¹⁶ PETTKÓ-SZANDTNER Aladár: *A Magy. Kir. Állami Gyermekevédelem.* Budapest, é. n. M. Kir. Népölési és Munkaügyi Minisztérium, 14. p.
- ¹⁷ Kép forrása: Az első hadiárva-szanatórium. *Az Érdekes Újság*, 1917. (szeptember 9.) 36. sz. 2. p., Arcanum Újságok.
- ¹⁸ GEYER, Michael: Ein Vorbote des Wohlfahrtsstaates. Die Kriegsopferversorgung in Frankreich, Deutschland und Großbritannien nach dem Ersten Weltkrieg. *Geschichte und Gesellschaft*, 1983. 2. sz. 230–277. p.
- ¹⁹ PAWLOWSKY, Verena – WENDELIN, Harald: *Die Wunden des Staates. Kriegsopfer und Sozialstaat in Österreich 1914–1938.* Wien, 2015. Böhlau Verlag, 251. p.
- ²⁰ Invalidenentschädigungsgesetz. *Staatsgesetzblatt* (StGBL.) 1919/245., illetve PAWLOWSKY-WENDELIN 2015, 227. p.
- ²¹ *Invalidenentschädigungsgesetz.* 18. §
- ²² Uo. 23§
- ²³ PAWLOWSKY-WENDELIN 2015. 250. p.
- ²⁴ *Invalidenentschädigungsgesetz.* 23 §.
- ²⁵ Uo. 23–27. §
- ²⁶ Reichsversorgungsgesetz. 41. §. *Reichsgesetzblatt* (RGBl.) 989. p.
- ²⁷ Uo. 34. §.
- ²⁸ PIRONTI, Pierluigi: Warfare to Welfare. World War I and the Development of Social Legislation in Italy. *Historical Social Research*, 2020. 2. sz. 187–216. p.
- ²⁹ Uo. 209–210. p.
- ³⁰ CSORNA Kálmán: Franciaország gyermekvédelmi rendszere és intézményei figyelemmel Páris különleges helyzetére. *Városi Szemle*, 1928. 1024–1027. p.
- ³¹ ZOMBORY László: *A hadiárvák védelme.* Kolozsvár, 1915. Bonaventura Könyvnyomda Nyomása, 3–6. p.
- ³² A magyar királyi kormány 2.700/1922. M. E. számú rendelete a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák ellátása tárgyában. *Belügyi Közlöny*, 1922. 14. sz. 681–695. p.
- ³³ 1922. évi XVII. tc. az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. 28. §.
- ³⁴ 1921. évi XXXII. tc. a nemzeti hadsereghez tartozó hivatásos havidíjasoknak és hivatásos (önként továbbszolgáló) altiszteknek, valamint az említett személyek hátramaradottainak katonai ellátásáról.
- ³⁵ 1929. évi XV. tc. a m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneinek és az ily egyének hátramaradottainak ellátásáról.
- ³⁶ 2.700/1922. M. E. sz. rendelet. 19. §.
- ³⁷ Uo. 25. §.
- ³⁸ Uo. 24. §.
- ³⁹ Uo. 30. §.
- ⁴⁰ Uo. 25. §. A törvénytelen gyermekek jogállását illetően l. bővebben BALOGH Judit: „Erkölcseles és minden tekintetben káros állapot”. A természetes gyermekek jogi megítélése és a törvénytelenesség orvoslásának egyes esetei a jogtörténetben. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 2016. 6. sz. 35–50. p.
- ⁴¹ 2.700/1922. M. E. sz. rendelet. 30. §.
- ⁴² Uo. 31. §.
- ⁴³ Uo. 27. §.
- ⁴⁴ Uo. 44. §.
- ⁴⁵ Uo. 28. §.
- ⁴⁶ A magyar királyi kormány 7.200/1922. M. E. számú rendelete a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák ellátása tárgyában 2.700/1922. M. E. szám alatt kibocsátott rendelet módosítása. 1. és 7. §. *Belügyi Közlöny*, 1922. 42. sz. 1898–1901. p.
- ⁴⁷ A magyar királyi minisztérium 1924. évi 1.900. M. E. számú rendelete, a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák ellátásáról szóló 2.700/1922. M. E. számú és az ezt módosító rendeletek újabb módosításáról. *MRT* 1924. 36–39. p.
- ⁴⁸ A magyar királyi belügyminiszter 1930. évi 249.264. számú körrendelete, hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és hadiárváknak a mozgóképűzemekben alkalmaztatásáról. *MRT* 1930. 550–551. p.
- ⁴⁹ A magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter 1926. évi 70.000 számú rendelete a hadirokkantak gyermekei és a hadiárvák részére adományozható ösztöndíjak összegeinek újabb megállapításáról. *MRT* 1926. 784. p.
- ⁵⁰ 1932. évi XII. tc. a magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszteri állás megszüntetéséről.
- ⁵¹ A magyar királyi minisztérium 3.600/1932. M. E. számú rendelete a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter hatáskörének megosztásáról. *Budapesti Közlöny*, 1932. 141. sz. 1. p.
- ⁵² Indokolás a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslathoz. 1. melléklet az 501. számú irományhoz. *KI* 1931. VI. k. 320. p.
- ⁵³ SZILÁGYINÉ HEINRICH Andrea: A hadigondozás törvényi szabályozásának változásai Magyarországon. In *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Iuridica et Politica.* Tomus XXXV. 2017. 36–37. p.
- ⁵⁴ Indokolás a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslathoz. *KI* 1931. VI. k. 320–321. p.
- ⁵⁵ Uo. 322. p.
- ⁵⁶ Hrt. 11. §. (5) c).
- ⁵⁷ Indokolás a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslathoz. *KI* 1931. VI. k. 323. p.
- ⁵⁸ Hrt. 2. § D).

- ⁵⁹ Uo. C).
- ⁶⁰ A magyar királyi honvédelmi miniszter 1933. évi 9.300. eln. számú rendeletével kiadott utasítás a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló 1933:VII. tc. végrehajtásához. (a továbbiakban Ut.)15. pont. *MRT* 1933. 2829–3016. p.
- ⁶¹ Hrt. 3. §.
- ⁶² Hrt. 16. §. (1) bek. A társadalmi helyzet szerinti megélhetést az Ut. 43. pontja határozta meg.
- ⁶³ Ut. 36–37. pont.
- ⁶⁴ Hrt. 5. § (2) bek.
- ⁶⁵ Ut. 9. pont.
- ⁶⁶ Uo. 56. pont.
- ⁶⁷ Hrt. 17. (4) bek.
- ⁶⁸ Egyéb kedvezményekről I. ESZTERGÁR Lajos: *A szociálpolitika tételés jogi alapja*. Pécs, 1936. Kultúra Könyvnyomdai Müintézet Nyomtatása, 156. p.
- ⁶⁹ A képviselőház véderő és pénzügyi bizottságának együttes jelentése a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló 501. számú törvényjavaslat tárgyában. *KI* 1931. VI. k. 592. p.
- ⁷⁰ A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 1933. évi 30.529. számú rendelete a hazai nyersgyümölcsnek vásánapokon és Szent István napján hadigondozottak által való utcai árusításáról. *MRT* 1933. 2397. p.
- ⁷¹ A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 1933. évi 45.553. számú rendelete dohányynak és dohánygyártmányoknak vásánapokon és Szent István napján hadigondozottak által való árusításáról. *MRT* 1933. 2405. p.
- ⁷² A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 1933. évi 48.031. számú rendelete az élővirágoknak vásánapokon és Szent István napján hadigondozottak által való utcai árusításáról. *MRT* 1933. 2408. p.
- ⁷³ A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 1935. évi 38.406. számú rendelete péksüteménynek vásánapokon és Szent István napján hadigondozottak által való utcai árusításáról. *MRT* 1935. 647–648. p.
- ⁷⁴ A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 1933. évi 30.529. számú rendelete a hazai nyersgyümölcsnek vásánapokon és Szent István napján hadigondozottak által való utcai árusításáról. *MRT* 1933. 2397. p.
- ⁷⁵ A magyar királyi pénzügyminiszter 1933. évi 3.500. számú rendelete a hadirokkantak, a hadiözvegyek és hadiárva, valamint a Károly csapatkeresztések és a vitézségi éremtulajdonosok adókedvezményeiről. *MRT* 1933. 1858–1865. p.
- ⁷⁶ A magyar királyi belügyminiszter 1935. évi 184.917. számú körrendelete a 24. életévükéi betöltött hadiárva, hadigyámoltaknak a mozgófényképüzemekben alkalmazásáról. *MRT* 1935. 1437–1438. p.
- ⁷⁷ A magyar királyi honvédelmi miniszter 1939. évi 58.000. eln. számú körrendelete a munkaképtelen hadirokkantak, illetve hadiözvegyet eltartó családtagjának és a 24. életévüket betöltött volt szülőtlén hadiárva, kivételes hadigondozási igazolvánnyal ellátásáról. *MRT* 1939. 2503–2504. p.
- ⁷⁸ A magyar királyi pénzügyminiszter 1939. évi 3.189/1938. P. M. számú rendelete a visszacsatolt felvidéki területeken tényleges szolgálatot teljesítő volt csehszlovák közszolgálati alkalmazottak, továbbá a volt csehszlovák közszolgálati nyugdíjasok, özvegyek, árva, valamint hadirokkantak és más hadigondozottak járandóságainak utalványozásáról. *MRT* 1939. 219–226. p.
- ⁷⁹ A magyar királyi minisztérium 1940. évi 9.400. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi ország- részekben hadirokkantak és más hadigondozottak, ellátásáról szóló 1933. VII. törvénycikk alkalmazásáról. *MRT* 1940. 3341–3343. p.
- ⁸⁰ A magyar királyi pénzügyminiszter 1940. évi 3.003. P. M. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészen tényleges szolgálatot teljesítő volt román közszolgálati alkalmazottak, továbbá a volt román nyugdíjasok, özvegyek és árva, valamint hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva átmeneti járandóságainak utalványozásáról. 1. §. *MRT* 1940. 3918–3929. p.
- ⁸¹ A magyar királyi pénzügyminiszter 1941. évi 1.960 P. M. számú rendelete, a visszafoglalt délvidéki területen tényleges szolgálatot teljesítő volt jugoszláv közszolgálati alkalmazottak, továbbá a volt jugoszláv nyugdíjasok, özvegyek és árva, valamint hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva átmeneti járandóságainak utalványozásáról. 1. §. *MRT* 1941. 2689–2696. p.
- ⁸² A magyar királyi minisztérium 1942. évi 1.260. M. E. számú rendelete, a visszacsatolt délvidéki területen a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló 1933: VII. törvénycikk alkalmazásáról. 1–2., 6. §. *MRT* 1942. 302–304. p.
- ⁸³ A magyar királyi minisztérium 1941. évi 9.000. M. E. számú rendelete, az 1939:VII. törvénycikk és a 11.200/1939. M. E. számú rendelet hadigondozottakra vonatkozó rendelkezéseinek módosításáról. 1. §. *MRT* 1941. 3774–3776. p.

